

Przeciwdziałanie wykluczeniu finansowemu jako element wspierania spójności społecznej

WPROWADZENIE

Wykluczenie finansowe jest złożonym i skomplikowanym zjawiskiem, co skutkuje trudnością w precyzyjnym zdefiniowaniu tego pojęcia. Z teoretycznego punktu widzenia jego wypracowanie powinno uwzględniać następujące podstawowe aspekty:

- określenie mianem wykluczenia finansowego sytuacji braku lub ograniczonego dostępu do enumeratywnie wskazanej grupy usług finansowych, uznanych za mające podstawowe znaczenie dla konsumenta indywidualnego, przy czym ograniczony dostęp do usług odnosi się zarówno do uwarunkowań przestrzennych, jak i niedostatecznego stopnia uświadomienia potencjalnych konsumentów w odniesieniu do możliwości uczestnictwa w systemie finansowym i związanych z tym korzyści;
- określenie pojęcia wykluczenia finansowego jako stopniowego procesu odłączania się (izolowania) od rynku usług finansowych, np. ze względu na niedostosowanie oferty do potrzeb klienta, niski dochód lub problemy finansowe.

Definicyjna obszerność wykluczenia finansowego jest po części pochodną trudności, jakie nastęrcza zdefiniowanie pojęcia podstawowego, tj. wykluczenia społecznego, obejmującego, obok wykluczenia finansowego, kilkanaście innych zidentyfikowanych rodzajów wykluczeń. Według K.W. Frieske, jednego z czołowych polskich badaczy tego zjawiska, wykluczenie społeczne to termin, który w ostatnim ćwierćwieczu został zbanalizowany, odpowiadające zaś mu pojęcie zatraciło jakiegokolwiek wyraźne kontury [Frieske, 2005, s. 55]. Podejmując próbę uporządkowania definicji odnoszących się do wykluczenia społecznego, można wskazać, że zbliżone pojęcie pojawiło się już w pracach M. Webera, który wprowadził kategorię zamknięcia społecznego (*social closure*) oznaczającego ograniczanie pewnym grupom dostępu do możliwości i zasobów, pozwalające innym maksymalizować własne korzyści [Weber, 2002, s. 32–34]. Współcześnie najbardziej rozpowszechnione w literaturze przedmiotu koncepcje sprowadzają wykluczenie społeczne do niezdolności uczestniczenia w uznawanych za ważne aspektach życia społecznego: gospodarczych, politycznych i kultu-

rowych. Uznaje się, że skrajne wykluczenie społeczne występuje wówczas, gdy niezdolności do uczestnictwa w tych trzech wymiarach życia społecznego mają bardziej charakter wzajemnych wzmocnień, niż równoważenia się. Wykluczenie społeczne wiąże się więc z faktem, że trudności, na jakie natrafiają osoby nim dotknięte, kumulują się i generują zwielokrotnione problemy [*Doświadczenia do...*, 2002].

Według definicji Międzynarodowego Instytutu Badań nad Pracą, skutkiem wykluczenia jest zmarginalizowanie, rozumiane jako brak uczestnictwa jednostek i grup społecznych w tych sferach życia, w których uzasadnione jest oczekiwanie, że jednostki te i grupy będą w nich uczestniczyły [<http://www.ilo.org/public>]. Z kolei według definicji Center for Analysis of Social Exclusion jednostka jest społecznie wykluczona, jeżeli jest ona pod względem geograficznym mieszkańcem danego społeczeństwa, ale z powodów będących poza jej kontrolą nie może uczestniczyć w normalnych aktywnościach członków tego społeczeństwa [<http://sticerd.lse.ac.uk/case>]. Zasadniczo odosobnionym w literaturze poglądem jest określenie wykluczenia społecznego jako koniecznego i nieodłącznego elementu charakteryzującego nierówny postindustrialny porządek kapitalistyczny, zogniskowany wokół zróżnicowanego rynku pracy oraz zaliczanie osób wykluczonych do rezerwowych zasobów siły roboczej, słabo wyposażonej w możliwości zmiany swego położenia i zmiany niskiego statusu zawodowego [Byrne, 1999, s. 128].

W polityce Unii Europejskiej zjawisko wykluczenia społecznego po raz pierwszy znalazło szerszy wyraz w 1988 roku w dokumencie Komisji Europejskiej „Second European Poverty Programme” [*Polityka społeczna*, 2003, s. 209]. Problematykę tę podjęto obszernie w strategii lizbońskiej, gdzie podkreślono, że podstawowym elementem europejskiego modelu społecznego jest spójność społeczna, a za jeden z podstawowych priorytetów w tym zakresie należy przyjąć zapobieganie ryzyku wykluczenia, głównie poprzez pomoc najbardziej narażonym na ubóstwo i wykluczenie grupom społecznym oraz regionom, mobilizując do tego działania wszystkie właściwe instytucje rządowe, samorządowe i biznes [*Main Conclusions...*, 2000, s. 1].

Podobnie w ustaleniach poczynionych w Nicei polityka spójności społecznej wskazana została jako istota funkcjonowania rozszerzającej się Unii Europejskiej. Akcentowano w tym zakresie zapewnienie powszechnego dostępu do pracy, zasobów, praw, dóbr i usług oraz zapobieganie ryzyku wykluczenia [*Treaty of Nice*, 2001]. Ideę tę skonkretyzowano w Zrewidowanej Europejskiej Karcie Społecznej, której art. 30 zobowiązuje państwa członkowskie do opracowania spójnej koncepcji polityki społecznej przeciwdziałania ubóstwu i marginalizacji społecznej. Służyć temu powinno m.in. rozwijanie potencjału społeczeństwa oparte go na wiedzy i nowych technologiach informacyjno-komunikacyjnych oraz prze-

ciwdziałanie kryzysowym sytuacjom życiowym, takim jak nadmierne zadłużenie [Świątkowski, 2006, s. 208].

Cele ukierunkowane na sprzyjanie spójności społecznej powinny być uznane w Polsce za szczególnie ważne w związku z utrzymywaniem się ubóstwa i wynikającego z niego zagrożenia wykluczeniem społecznym na jednym z najwyższych poziomów w Unii Europejskiej [*Ubóstwo w Polsce*, 2010, s. 3–4]. Należy zaakcentować, że zainicjowane w latach 90. XX w. procesy transformujące gospodarkę podniosły średni standard życia, jednak ten pozytywny wpływ nie rozłożył się w społeczeństwie równomiernie. Największy postęp zaznaczył się w głównych ośrodkach miejskich, natomiast na obszarach peryferyjnych i w obrębie ubogich grup społecznych pozytywna zmiana w tym zakresie nie była odczuwalna. Przeciwnie, od wielu lat obserwowane jest coraz większe osłabienie spójności w społeczeństwie. Dotyczy to zwłaszcza tych obszarów, gdzie przedtem skoncentrowane były państwowe gospodarstwa rolne i rolnicze spółdzielnie produkcyjne.

PROBLEMATYKA WYKLUCZENIA FINANSOWEGO W POLSCE NA TLE UNII EUROPEJSKIEJ

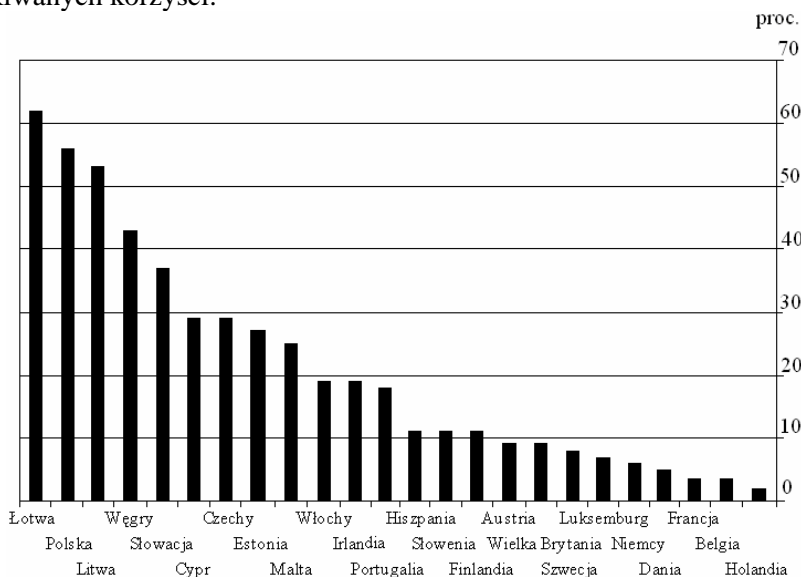
Na rynku usług finansowych funkcjonują liczne podmioty gospodarcze, oferujące klientom szeroki zakres produktów cechujących się zróżnicowaną dostępnością cenową i przestrzenną, jak również stopniem powszechności potrzeb które zaspokajają, w praktyce nadając części z tych usług charakter podstawowych dóbr bytowych. Rozważając, jaki zakres usług finansowych można wspólnie objąć kryterium podstawowego, bytowego znaczenia, należy wziąć pod uwagę, czy dostępność do tych usług zapewni obywatelom swobodne i bezpieczne zarządzanie posiadanymi zasobami finansowymi, odpowiednio do cywilizacyjnego poziomu rozwoju danego kraju. Z pewnością do usług tego rodzaju należy w Polsce zaliczyć:

- otrzymywanie należności,
- przechowywanie (lokowanie) środków finansowych,
- podejmowanie tych środków w postaci gotówkowej oraz
- dokonywanie ich transferu.

Tak określony podstawowy zakres świadczeń generalnie obejmuje oferowane przez banki i parabanki usługi rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego. Przykładowe utrudnienia, z jakimi spotykają się osoby niedysponujące takim rachunkiem, wiążą się m.in. z warunkami zatrudnienia. Problem ten jest istotny, gdyż obecnie finansowe relacje między pracodawcami i pracownikami coraz częściej odbywają się poprzez rachunki bankowe, co jest najłatwiejszym i najtańszym sposobem zarządzania regulowaniem wynagrodzeń. W takim samym stopniu dotyczy to gromadzenia oszczędności, których lokowanie zazwyczaj

odbywa się za pośrednictwem rachunku bankowego. Należy również wskazać, że brak takiego rachunku, a więc i udokumentowanej historii finansowej klienta, może np. skutecznie pogorszyć warunki uzyskania kredytu, a nawet odmowę jego udostępnienia. Nie bez znaczenia jest również fakt, że ludzie pozbawieni dostępu do podstawowych usług finansowych są bardziej narażeni na kradzież, jako że trzymają wszystkie swoje zasoby pieniężne w postaci gotówkowej. W przypadku takiej formy gromadzenia oszczędności, zasoby te tracą na wartości w funkcji czasu, gdyż nie są zabezpieczone m.in. przed skutkami inflacji.

Informacje zaprezentowane na rys. 1 wskazują, że w Polsce występuje polaryzacja ludności na dwie, prawie równe części korzystających i niekorzystających z usług bankowych. Na tym tle obserwowane jest zjawisko pozostawiania znacznej liczby potencjalnych klientów poza polem uwagi dostawców usług bankowych, gdyż rynek ten jest w Polsce skoncentrowany na obsłudze miejskich gospodarstw domowych osiągających dochody na poziomie co najmniej średniej krajowej. Wynika to z oczywistego faktu, że podmioty rynku bankowego są silnie zorientowane na efektywność i skuteczność. Banki i parabanki współzawodniczą, próbując przyciągnąć takich klientów, którym mogą sprzedać najbardziej opłacalne produkty, a poszukując najlepszej relacji kosztu do zysku, ograniczają przy tym obsługę tych osób, które absorbują zasoby, nie przynosząc oczekiwanych korzyści.

Rysunek 1. Odsetek osób niekorzystających z usług bankowych w 24 krajach UE, według stanu z 2008 r.

Źródło: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/financial_exclusion_en.htm (stan na dzień 10.08.2010).

W odniesieniu do usług bankowych uregulowania określające parametry ich dostępności nie występują zarówno w prawie polskim, jak i w innych regulacjach w Unii Europejskiej. Pomimo iż na rynku krajowym łączna liczba placówek bankowych i SKOK przekracza 16 tys., co zilustrowano w tabeli 1, to jednak na terenach słabo zurbanizowanych ich liczba nie osiąga tysiąca, a jedna taka placówka przypada na przeszło 50 miejscowości wiejskich [szacunek własny na podstawie analizy baz teleadresowych]. Ponadto, w ogólnej liczbie placówek bankowych i SKOK, mniej niż 40% stanowią typowe oddziały bankowe oferujące pełny zakres usług. Pozostałe placówki dysponują tylko wybraną częścią oferty danej instytucji, np. są wyspecjalizowane jedynie w sprzedaży produktów kredytowych (hipotecznych, gotówkowych, kart kredytowych) bądź pełnią wyłącznie funkcje doradztwa finansowego.

Tabela 1. Porównanie liczby placówek usługowych wybranych podmiotów finansowych w latach 2001–2009

Podmioty	2001	2003	2005	2007	2009
banki komercyjne	10 721	9 162	8 378	9 280	10 229
banki spółdzielcze	2 878	3 162	3 597	4 014	4 416
SKOK	680	1 285	1 553	1 663	1 801
razem	14 279	13 609	13 528	14 957	16 446

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji udostępnionych w oficjalnych serwisach internetowych NBP, banków komercyjnych, banków spółdzielczych oraz SKOK.

W kwestii dostępności cenowej należy wskazać, że ceny podstawowych usług finansowych w relacji do zarobków od lat należą w Polsce do najwyższych w Europie. W Niemczech i we Włoszech, gdzie mieszczą się centrale największych banków prowadzących działalność w Polsce, koszyki podstawowych usług bankowych są w relacji do PKB *per capita* kilkakrotnie tańsze [*World Retail...*, 2006, s. 13; *Polaków...*, <http://www.se.pl>].

Ograniczony dostęp przestrzenny teoretycznie kompensowany jest przez banki rozbudowywaniem elektronicznych kanałów kontaktu z klientem. Szybki postęp technologiczny oraz towarzyszący mu spadek kosztów związanych z telekomunikacją i przetwarzaniem danych uznaje się za jeden z głównych determinantów zmian w bankowości, co jest zrozumiałe, uznając, że działalność przedsiębiorstw bankowych opiera się w dużym stopniu na przetwarzaniu informacji. W związku z tym potencjalnie wzrastają możliwości w zakresie dostarczania szerokiej rzeszy klientów nowoczesnych produktów po coraz niższych cenach. W praktyce z internetowego kanału dostępu do rachunku bankowego korzystają przede wszystkim ludzie młodzi, mieszkańcy dużych aglomeracji miejskich, dobrze wykształceni, z zamożniejszych gospodarstw domowych. Dotychczasowe tendencje wskazują jednak, że w perspektywie co najmniej kilku lat więk-

szość klientów niezmiennie będzie oczekiwać tradycyjnego kontaktu z instytucjami finansowymi, preferując fizycznie istniejące punkty obsługi w najbliższym sąsiedztwie miejsca pracy czy domu.

Banki w Polsce zachęcają klientów do korzystania z nowoczesnych technologicznie narzędzi zarządzania rachunkiem poprzez zastosowanie wyższych opłat dla usług tradycyjnych. Działania te stanowią zatem czynnik stawiający w mniej korzystnej sytuacji osoby uboższe i słabiej wykształcone, które preferują tradycyjne formy obsługi. Generalnie, ubodzy klienci, generujący niewielki obrót, aby znaleźć się w obszarze ekonomicznego zainteresowania banków, musieliby ponosić opłaty wyższe od typowo stosowanych (dla danego banku).

Obserwacje zachowań banków ukazują ponadto zasadniczy rozdźwięk między formułowanymi przez nie hasłami marketingowymi, mającymi na celu zbudowanie wizerunku instytucji finansowych przyjaznych wszystkim potencjalnym klientom (w tym najbiedniejszym), a rzeczywistymi działaniami, które utrzymują orientację na najlepszą obsługę najatrakcyjniejszych klientów i marginalizowanie obsługi pozostałych.

Z badań demograficznych przeprowadzonych przez instytut Pentor w latach 2005 i 2007 wynika, że najmniejszy udział wśród osób korzystających z usług bankowych dotyczy młodzieży oraz ludzi w wieku emerytalnym, legitymujących się wykształceniem podstawowym. Osoby starsze deklarują też najniższe dochody na członka rodziny lub brak jakichkolwiek źródeł dochodu. Grupę tę cechuje brak zainteresowania, a nawet niechęć do korzystania z rachunków bankowych. Przyczyny takich postaw są złożone. Osoby te najczęściej wykazują małą płynność finansową, a często brak wystarczających środków na zaspokojenie wszystkich bieżących potrzeb. Występuje również obawa konsekwencji przekroczenia stanu rachunku osobistego oraz, że zdeponowane pieniądze w pewnych okresach mogą być niedostępne [*Audyt Bankowości Detalicznej*, 2005, 2007].

Z przywołanych badań instytutu Pentor wynika również, że 2/3 Polaków ocenia posiadaną wiedzę o sektorze bankowym jako niedostateczną. Z kolei zaufanie do banków zadeklarowała około połowa Polaków. Autorzy przytoczonych badań określają zarówno wiedzę o bankach, jak i stopień zaufania społecznego do nich jako niskie.

Należy zaznaczyć, że inicjatywy związane z szerzeniem wiedzy finansowej wśród ubogiej lub zmarginalizowanej w wymiarze geograficznym części społeczeństwa nie wiązały się dotychczas w Polsce z szerokimi działaniami edukacyjnymi. W latach 2004–2005 podjęty został jedynie pilotażowy projekt warsztatów w zakresie „Edukacja finansowa dla osób o niskich dochodach”, finansowany przez Citigroup Foundation. Inicjatywa ta, mająca charakter międzynarodowy, realizowana była przez Centrum Mikrofinansowe na Europę Wschodnią i Azję Centralną przy współpracy ze Związkiem Banków Polskich, Fundacją Edukacja dla Demokracji, Centrum Edukacji Obywatelskiej oraz Fundacją Wspomagania Wsi. Przeświadczenie partnerów o ko-

nieczności dalszych działań w tym obszarze skutkowało powstaniem Programu „Zaplanuj swoją przyszłość”, którego celem jest zorganizowanie do 2013 r. ogólnopolskiej sieci doradztwa finansowego dla osób o niskich dochodach [<http://www.edufin.org.pl>].

Wśród przyczyn utrudnionego i niepowszechnego dostępu do podstawowych usług finansowych ważne miejsce zajmuje również struktura krajowego systemu bankowego, którego trzon stanowią duże uniwersalne banki, w większości należące do międzynarodowych grup finansowych. Fakt, iż ponad 80% kapitału bankowego znajduje się pod kontrolą zagranicznych grup kapitałowych, oznacza że w Polsce realizowana jest przede wszystkim polityka głównych akcjonariuszy zagranicznych, która charakteryzuje się:

- brakiem zainteresowania rozwojem fizycznej sieci bankowej poza obszarami zaglomerowanymi;
- słabym reagowaniem na impulsy banku centralnego, np. obniżanie depozytów, przy braku analogicznego obniżania oprocentowania kredytów (w znacznej mierze związane jest z nadpłynnością całego sektora bankowego);
- brakiem zainteresowania rozwojem regionu – celem działania banków jest gromadzenie depozytów i ich transfer zgodnie z polityką danego banku.

Na marginesie systemu bankowego znajdują się banki lokalne w formie spółdzielni. Są one zmuszane przez regulatorów krajowych do przekształcania się w małe banki uniwersalne. Stąd też formułowane są tezy o oligopolu bankowym, w którym nie ma miejsca na lokalne banki oraz silne konkutowanie między dużymi bankami.

Przedstawione problemy pogłębia niedoskonałość mechanizmu rynkowego w obszarze usług finansowych, przejawiająca się w Polsce znacznie większą niż w wysoko rozwiniętych krajach europejskich brakiem równowagi między siłą instytucji finansowych a siłą indywidualnego klienta. Źródłem braku takiej równowagi, przynajmniej częściowo, należy doszukiwać się w przeszłości. Gospodarka socjalistyczna pozostawiła po sobie spuściznę w postaci niskiego poziomu usług finansowych, czego rynek nie zdołał skompensować w okresie dwudziestu lat, które upłynęły od transformacji ustrojowej.

W odniesieniu do współczesnych gospodarek rynkowych nie kwestionuje się aktywnych działań państwa w zakresie jego odpowiedzialności i dbałości o równość szans uczestników gospodarowania, w tym poprzez zapewnienie dostępu do podstawowych usług, traktowanych jako standard cywilizacyjny [*Nierówności...*, 2003, s. 522]. W ramach działań mających za zadanie przeciwdziałanie wykluczeniu finansowemu w niektórych krajach unijnych wypracowano rozwiązania gwarantujące prawo do korzystania z podstawowych usług finansowych dla wszystkich obywateli, włączając osoby zadłużone oraz mające bardzo niskie dochody. Zastosowanie znajdują również przepisy chroniące osoby starsze, kobiety, imigrantów, bezrobot-

nych, jak też członków etnicznych mniejszości przed ograniczeniami oraz nadużyciami w sferze usług finansowych. Zidentyfikowane w krajach Unii Europejskiej uregulowania dostępu do podstawowych usług finansowych ujęto w tabeli 2.

Tabela 2. Zabezpieczenie świadczenia podstawowych usług finansowych w wybranych krajach Unii Europejskiej

Kraj	Formalizacja	Zasadniczy zakres oferowanych usług
Belgia	ustawa narzucająca świadczenie podstawowych usług	<ul style="list-style-type: none"> – założenie i obsługa rachunku bankowego; – prawo do lokowania depozytów, realizowania przelewów oraz swobodnego dysponowania zgromadzonymi środkami, bez możliwości debetowania rachunku bankowego
Szwecja	ustawa narzucająca świadczenie podstawowych usług	<ul style="list-style-type: none"> – założenie i obsługa rachunku bankowego, jednak bez konieczności zapewniania przez bank instrumentów płatności takich jak karty płatnicze bądź czeki
Portugalia	państwowa regulacja o charakterze fakultatywnym	<ul style="list-style-type: none"> – założenie i obsługa rachunku bankowego bez względu na dochód, przy górnej granicy opłat na poziomie 1% płacy minimalnej; – wydanie karty debetowej służącej do wypłat w bankomat-ach; – bezpłatne przeprowadzanie wszelkich transakcji gotówkowych w oddziałach banku oraz doręczanie dwa razy w roku historii rachunku
Niemcy, Francja, Wielka Brytania	dobrowolne zobowiązanie banków	<ul style="list-style-type: none"> – bezpłatne założenie, obsługa i zamknięcie rachunku bankowego; – brak warunków przy rozważaniu wniosków o założenie rachunku bankowego, z wyjątkiem sytuacji takich jak nieuregulowane zobowiązania związane z bankrutwem
Holandia	dobrowolne zobowiązanie banków	<ul style="list-style-type: none"> – założenie i obsługa rachunku bankowego; – prawo do zakładania depozytów, realizowania przelewów oraz swobodnego dysponowania zgromadzonymi środkami, w tym za pośrednictwem karty płatniczej
Włochy	dobrowolne zobowiązanie banków	<ul style="list-style-type: none"> – założenie i obsługa rachunku bankowego; – dodatkowe usługi dostosowane do potrzeb i możliwości klienta

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Loi du 24 mars 2003 instaurant un service bancaire de base, MB. 15.05.2003; Ley 24/1998, de 13 de julio, del Servicio Postal Universal y de Liberalización de los Servicios Postales, Tableau de bord n°1, situation au 31 janvier 2008 La banque plus facile pour tous Suivi du plan d'action du 9 novembre 2004; <http://www.girokonto.com> (stan na dzień 17.09.2008); *Lag för Sveriges riksbank*, SFS-nummer 1934:437, Upphävd 1989-01-01; Decreto-Lei n.º 27-C/2000 de 10 de Março, Criação de sistema de acesso aos serviços mínimos bancários; S. Collard, E. Kempson, C. Whyley, 2001, *Tackling Financial Exclusion*, The Policy Press/Joseph Rowntree Foundation, Bristol/York.

Należy uzupełnić, że wskazania wobec banków do poprawy oferty dla mniej zamożnych klientów zapoczątkowały kraje uznane za bogate, zapewniające wysoki standard życia swoim mieszkańcom, np. Belgia. Kierunek ten przyjęły również państwa, których sytuacja gospodarcza się poprawia, ale które nie są zaliczane do czołówki europejskiej, np. Portugalia. Sytuacja taka skłania do uznania, że poczynania tego typu powinny być podejmowane nie tylko w państwach najsilniejszych gospodarczo. Zauważalną słabością prezentowanych rozwiązań jest jednak przestrzenne ograniczenie zasięgu oddziaływania oferentów przedmiotowych usług, gdyż w żadnym kraju nie zastosowano zobowiązań do rozbudowy sieci dystrybucyjnych.

Wprowadzanie zaprezentowanych w tabeli 2 uregulowań spotyka się z krytyką części środowisk finansowych, twierdzących, że takie zapisy są niepotrzebne albo, że podobna ochrona może być zagwarantowana przez etyczne standardy postępowania upowszechniane wśród dostawców usług. Trudno się jednak zgodzić z taką argumentacją, uwzględniając skalę zjawiska niekorzystania z podstawowych usług finansowych w badanych pod tym względem krajach Unii Europejskiej.

PODSUMOWANIE

Klienci indywidualni stają w Polsce wobec kilku zasadniczych problemów w odniesieniu do korzystania z usług finansowych wskazanych jako podstawowe:

- mieszkańcy terenów słabo zurbanizowanych, w tym szczególnie obszarów wiejskich, mają ograniczony dostęp do podstawowych usług finansowych ze względu na brak fizycznej sieci świadczących je placówek, czego nie jest w stanie skompensować bankowość internetowa;
- Polaków cechuje zarówno niski stan wiedzy o instytucjach oferujących usługi finansowe, jak i ograniczone do nich zaufanie;
- banki, kierując się kryterium rentowności, nie są realnie zainteresowane upowszechnianiem dostępu do tych usług wśród osób mniej zamożnych, nie podejmują również znaczących działań dostosowawczych, pozwalających na wprowadzenie dotychczas nieatrakcyjnych klientów w strefę zysku;
- brak jest inicjatyw i działań ze strony państwa mających na celu zachęcanie sektora finansowego do ograniczania wykluczenia finansowego.

Przedstawiona sytuacja w powiązaniu z generalną nadpłynnością sektora bankowego nie sprzyja umacnianiu pozycji klienta na krajowym rynku usług finansowych i nie skłania banków oferujących podstawowe usługi finansowe do podejmowania intensywniejszych starań o pozyskiwanie nowych segmentów klienckich dysponujących relatywnie małymi zdolnościami finansowymi. Wynikające stąd utrzymywanie się nierówności szans w dostępie do osiągnięć cywilizacyjnych dla dużej części społeczeństwa osłabia spójność społeczną i razem współprzyczynia się do narastania problemów natury społecznej.

Sytuację tę dodatkowo komplikuje fakt, że ze względu na specyficzną dla rynku usług finansowych tzw. kulturę ciszy, której zadaniem jest zapewnienie stabilności tego wyjątkowo czułego na wahania zaufania klientów rynku, rzeczywista skala nadużywania posiadanej pozycji przez instytucje finansowe jest nieznaną, bo nikt – poza klientami, nie jest zainteresowany udostępnianiem tej wiedzy. Na rynku finansowym występuje bowiem ryzyko systemowe, co oznacza, że zła sytuacja, a nawet opinia o jednej instytucji finansowej może łatwo przenieść się na pozostałe i zakłócić funkcjonowanie całego systemu.

LITERATURA

- Audyt Bankowości Detalicznej*, 2005 i 2007, Pentor.
- Byrne D., 1999, *Social exclusion*, Open University Press, Buckingham.
- Collard S., Kempson E., Whyley C., 2001, *Tackling Financial Exclusion*, The Policy Press/Joseph Rowntree Foundation, Bristol/York.
- Decreto-Lei n.º 27-C/2000 de 10 de Março, Criação de sistema de acesso aos serviços mínimos bancários.
- Dostęp do praw społecznych w Europie*, 2002, Wydawnictwa Rady Europy, Strasburg.
- Frieske K.W., 2005, *Społeczne wykluczenie: o nicowaniu pojęć [w:] Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania. Metody. Wyniki*, red. S. Golinowska, E. Tarkowska, I. Topińska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/financial_exclusion_en.htm (stan na dzień 10.08.2010).
- <http://sticerd.lse.ac.uk/case> (stan na dzień 12.10.2007).
- <http://www.edufin.org.pl> (stan na dzień 05.03.2009).
- <http://www.fininc.eu/gallery/documents/poland-country-report-stage-ii.pdf> (stan na dzień 16.04.2010).
- <http://www.girokonto.com> (stan na dzień 17.09.2008).
- <http://www.ilo.org/public> (stan na dzień 12.10.2007).
- Lag för Sveriges riksbank*, SFS-nummer 1934:437, Upphävd 1989-01-01.
- Ley 24/1998, de 13 de julio, del Servicio Postal Universal y de Liberalización de los Servicios Postales.
- Loi du 24 mars 2003 instituant un service bancaire de base, MB. 15.05.2003.
- Main Conclusions of the Lisbon Summit by the Portuguese Presidency of the EU*, 2000, Lisbon.
- Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Zarys problematyki*, 2003, red. M.G. Woźniak, z. 1, Wydawnictwo Mitel, Rzeszów.
- Polaków nie stać na korzystanie z usług banków*, <http://www.se.pl> (stan na dzień 26.02.2010).
- Polityka społeczna. Teksty źródłowe*, 2003, red. L. Dziewięcka-Bokun i K. Zamorska, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

- Świątkowski A.M., 2006, *Prawo socjalne Rady Europy. Europejska karta społeczna. Protokoły. Zrewidowana europejska karta społeczna*, Universitas, Kraków.
- Tableau de bord n°1, situation au 31 janvier 2008 La banque plus facile pour tous Suivi du plan d'action du 9 novembre 2004.
- Treaty of Nice*, 2001. European Communities, Nice.
- Uóbóstwo w Polsce*, 2010, GUS, Łódź.
- World Retail Banking Report*, 2006, Capgemini.
- Weber M., 2002, *Gospodarka i społeczeństwo*, PWN, Warszawa.

Streszczenie

Rozważania niniejszego artykułu koncentrują się na problemach związanych ze społecznymi i ekonomicznymi aspektami ograniczonego dostępu części społeczeństwa do podstawowego zakresu usług finansowych. W szczególności w opracowaniu skoncentrowano się na:

- zjawisku wykluczenia finansowego, jako jednego z wymiarów wykluczenia społecznego;
- problematyce wykluczenia finansowego w Polsce,
- sposobom przeciwdziałania wykluczeniu finansowemu w Unii Europejskiej.

W rozwiniętych krajach Unii Europejskiej dostęp do podstawowych usług finansowych obejmujących takie produkty jak rachunek oszczędnościowo-rozliczeniowy, czy karty płatnicze coraz częściej łączony jest z pojęciem praw obywatelskich, gdyż stając się elementem społeczno-gospodarczych standardów cywilizacyjnych warunkuje zaangażowanie osoby w życie społeczności. Klienci indywidualni stają wobec kilku zasadniczych problemów w odniesieniu do korzystania z usług finansowych:

- banki, kierując się kryterium rentowności, nie są realnie zainteresowane upowszechnianiem dostępu do tych usług wśród osób mniej zamożnych;
- mieszkańcy terenów słabo zurbanizowanych, w tym szczególnie obszarów wiejskich, mają ograniczony dostęp do podstawowych usług finansowych ze względu na brak fizycznej sieci świadczących je placówek.

Tackling Financial Exclusion as an Element of Fostering Social Cohesion

Summary

Considerations of this text of the present elaboration concentrate on connected problems with social aspects of the lack of the general access to basic financial services. In detail one bore upon following groups of problems:

- the financial exclusion as the area of the social exclusion,
- problems of the financial exclusion in Poland,
- counteractions to the financial exclusion in the European Union.

In developed countries of the European Union access to basic financial services, including products such as savings account billing or credit cards are increasingly linked to the concept of civil rights, since becoming part of the socio-economic standards of civilization determines a person involved in their community. Individuals face a number of key issues in relation to the use of financial services:

- banks, following the criterion of profitability, are not really interested to promote access to these services among the less prosperous;
- residents of poor urban areas, especially rural areas, have limited access to basic financial services because of the lack of a physical network of facilities providing them.